

Рис. 17. Обмеження на доступ до секції курсу в залежності від географічних координат

SCORM Cloud Course Format дає змогу скористатися для створення курсу SCORM-пакетом, розміщеним на спеціальному, на жаль, не безкоштовному, хмарному сервісі SCORM Cloud [5]. Однак цей формат курсу, так само як і формати *Collapsed Weeks* і *Topic Forums course format* доступні лише для застарілих версій Moodle.

Підводячи підсумок зробленому огляду, можна відзначити, що розглянуті формати надають викладачеві чимало нових можливостей для ефективної організації дистанційного навчання. Оригінальний інтерфейс розглянутих форматів курсів, може викликати додатковий інтерес і бути стимулом до вивчення матеріалу та сприяти виведенню навчання на сучасний ефективний рівень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення про дистанційне навчання. Затверджене наказом МОН України № 466 від 25.04.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.
2. About Moodle [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://docs.moodle.org/27/en/About_Moodle
3. Course formats. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://moodle.org/plugins/browse.php?list=category&id=19>
4. SCORM [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/SCORM>
5. SCORM Cloud [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scorm.com/scorm-solved/scorm-cloud-features/>

УДК 37.013.73:37.017.4:159.923.2

Бушнев Ю. С.

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАПИТИ

Стаття присвячена філософсько-педагогічним запитам громадянськості як інтегральної якості сучасної особистості. Головний акцент автор робить на виявленні ідеалів, переконань і поглядів, що зумовлюються державною самоідентифікацією людини, духовно-моральним усвідомленням її належності до певної країни.

Ключові слова: громадянськість, громадянська освіта, громадянська позиція, патріотизм, громадянське виховання, громадянські якості, активна громадянська позиція, громадянська свідомість.

Бушнев Ю. С. Гражданственность как интегральное качество личности: философско-педагогические основания. *Статья посвящена философско-педагогическим основам гражданственности как интегрального качества личности. Главный акцент автор делает на выявлении идеалов, убеждений и взглядов, обусловленных государственной самоидентификацией человека, духовно-нравственным осознанием его принадлежности к определенной стране.*

Ключевые слова: гражданственность, гражданское образование, гражданская позиция, патриотизм, гражданское воспитание, гражданские качества, активная гражданская позиция, гражданское сознание.

Bushnev Yu. Citizenship as integral quality of the individual: philosophical-pedagogical principles. *The article is devoted to the philosophical and pedagogical foundations of citizenship as integral quality of the individual. The main focus of the author draws on identifying ideals, beliefs and attitudes, driven by public self-identification of a human, moral and spiritual awareness her belonging to a particular country.*

Key words: citizenship, civic education, civil position, patriotism, civic upbringing, civil qualities, active citizenship, civic consciousness.

В умовах розбудови сучасної демократичної держави особливого значення набуває формування громадянського суспільства як вагомого складника будь-якої розвиненої країни. Розвиток освіти, науки, культури, моральних засад сучасного суспільства вимагають якісно нового підходу до проблеми формування громадянськості, а збереження мовного та соціокультурного розмаїття в умовах побудови суспільства знань створює нові філософсько-педагогічні запити формування громадянськості як інтегрованої якості сучасної

особистості. Тому піднята проблематика, враховуючи докорінні структурні зміни в українському суспільстві, набуває надзвичайної важливості на сьогоднішній день.

Проблемі взаємодії загальнолюдських та етнонаціональних цінностей у процесі формування гармонійно розвиненої особистості присвячені праці В. Андрущенка [1; 2], концептуальні ідеї щодо розвитку особистості та формування громадянина в сучасних умовах вивчають такі вчені, як Є. Чернишова [10] та Н. Савотіна [8], дослідницькі зусилля яких спрямовані також на вивчення громадянських цінностей сучасної молоді. Окремі аспекти громадянськості крізь призму самоідентифікації особистості і формування громадянської позиції знаходимо у роботах О. Козлової [4], Н. Киященко [3], Л. Плахути [6], М. Міщенко [5] та В. Шабанова [11]. Загальнофілософський підхід до проблеми громадянськості започатковано у роботах А. Приятельчука [7] та Л. Удол [9]. Проте у сучасних філософсько-педагогічних дослідженнях відсутні праці, що висвітлюють громадянськість як інтегровану якість сучасної особистості і громадянина.

Мета статті – висвітлити філософсько-педагогічні засади громадянськості як інтегральної якості сучасної особистості.

Досліджуючи проблему формування громадянськості, у першу чергу, слід зауважити, що на сьогоднішній день відсутнє єдине трактування і наукове обґрунтування терміну «громадянськість», який начебто зрозумілий всім на рівні повсякденного спілкування. Складність поставленої проблеми вимагає від дослідників трактування цього терміну за трьома основними напрямками: *історико-філософському* (а саме: розкриття феномену громадянськості в філософських вченнях і його ретроспективний аналіз), *гносеологічному* (аналіз телеологічної та аксіологічної компоненти сенсу громадянськості) і *теоретико-прикладному* (аналіз педагогічних, соціальних, культурологічних проблем громадянськості та шляхів їх вирішення).

Більшість сучасних дослідників вважають, що громадянськість передбачає здатність користуватися власними правами та виконувати свої обов'язки в особистих інтересах і на благо суспільства, мислити та діяти в інтересах держави. Громадянськість, у першу чергу, передбачає усвідомлення своєї приналежності до Батьківщини, до певного народу, його витоків, історії та культури.

Аналізуючи сучасну педагогічну та філософську літературу, виокремлюємо велику кількість визначень громадянськості, як:

- співвідношення патріотизму, правової культури і моральної цілісності людини;
- безумовне відчуття власної гідності, яке приводить людину до суспільної досконалості;
- патріотизм, як любов до Вітчизни, намагання бути відданим їй, діяти в її інтересах;
- гордість за свою країну, її історію і культуру;
- уміння не забувати про суспільні блага при досягненні власних;
- усвідомлення людиною власних обов'язків стосовно рідної країни;
- моральний орієнтир благородної людини, яка любить свою Батьківщину та ін.

Враховуючи вищесказане, можемо сформулювати робоче визначення *громадянськості як сукупності ідеалів, переконань і поглядів, зумовлених державною самоідентифікацією людини, духовно-моральне усвідомлення її належності до певної країни.*

Зазначимо, що головна мета, яка сьогодні стоїть перед суспільством в Україні, є визначальною для зміни системи цінностей та еталонів, що, у свою чергу, визначають запити до якостей особистості і змісту громадянськості. Перехід від філософсько-педагогічних засад індустріального суспільства, які були спрямовані на виховання колективізму без врахування індивідуальних потреб людини до філософсько-педагогічних засад інформаційного суспільства, котрі націлені на гармонізацію індивідуального та суспільного, призвів до того, що для сучасного українця стали актуальними такі якості, як внутрішня свобода особистості, самостійність, здатність до самовизначення і самоствердження, а також висока громадянська активність [1, с. 8–9].

На цій основі ми можемо виділити основні якості, що складають громадянськість, а саме: патріотизм, законослухняність, довіра до державної законодавчої, виконавчої та судової влади, відповідальність за власні вчинки, дисциплінованість, внутрішня свобода, повага до громадян, висока громадянська активність, соціальна відповідальність, гармонійне поєднання патріотичних, національних, інтернаціональних почуттів тощо.

Становлення громадянськості в сучасних умовах передбачає формування таких структурних компонентів:

- когнітивний (пізнавальний): знання про владні відносини, правову організацію суспільства, державну символіку, події в країні тощо;
- конотативний (емоційно-оцінювальний): рефлексивність знань та уявлень, наявність власного ставлення, бажання і готовності брати участь у суспільно-політичному житті країни, мати самостійність у виборі рішень, здатність протистояти протиправним й асоціальним вчинкам і діям, нести відповідальність за прийняті рішення, дії та їх наслідки;
- генеруючий, що передбачає ідентифікацію етнічної солідарності з «малою Батьківщиною» [5, с. 27].

Інституалізація громадянської ідентичності за цими компонентами дозволяє забезпечити реалізацію основних вимог сучасного суспільства до виховання:

- досягнення соціальної консолідації і згоди в умовах зростання соціального, етнічного, культурного та релігійного розмаїття українського суспільства на базі формування культурної ідентичності усіх громадян України;
- духовно-моральний розвиток особистості на основі засвоєння загальнолюдських моральних норм і цінностей і формування високої моральної компетентності;

- формування у людини правової культури і соціально-політичної компетентності;
- становлення активної життєвої позиції, самостійності та вміння діяти відповідно до правової і суспільно-політичної системи держави;
- виховання патріотизму;
- виховання толерантної свідомості тощо [6, с. 31].

Однією з ключових умов сучасного виховання є завдання формування здатності людини співвідносити себе з громадянською спільнотою, з її цінностями та нормами, що дозволяє відповідним чином усвідомлювати свою приналежність до громадянської спільноти, бачити себе громадянином своєї країни і членом громадянського суспільства.

Варто зазначити, що в сучасних умовах в основу розробки практично орієнтованої концепції формування громадянськості повинна бути покладена ідея єдності громадян суспільства, котрі, відрізняючись за своїми моральними поглядами, цінностями, оцінками, за розумінням соціально-політичних змін, не втрачають свій зв'язок з Вітчизною, з її традиціями та історією, співвідносячи себе з громадянською спільнотою, пишуться своєю Батьківщиною, намагаються привести її до процвітання.

Обґрунтування структури процесу формування громадянськості повинно здійснюватися, виходячи зі змісту структурних компонентів громадянської ідентичності. Джерелами такого змісту, що реалізується в рамках адекватних компонентам громадянської ідентичності напрямів діяльності вихователів, є категорії «ідентичність», «громадянин», «громадянська спільнота», «громадянськість»; поняття «толерантність», «великодушність», «відповідальність», «гордість», «благородство», «обов'язок» та інші поняття, які мають значення цінності; узагальнений досвід громадської поведінки і діяльності, що міститься у вчинках і діях людей.

Для більш ґрунтовного визначення соціально-психологічних і філософсько-педагогічних аспектів громадянськості слід навести характеристику громадянського суспільства, крізь призму якого воно набуває своєї форми.

За визначенням Н. Киященко, громадянське суспільство – це самоорганізована, самокерована і така, що саморозвивається спільнота людей, яка незалежно від усієї системи владних відносин, на основі власної неповторності для кожного етнічного утворення вільно створює свою самобутню культуру, будує на основі виробленої системи цінностей систему передачі всього накопиченого досвіду, систему виховання, освіти і розкриття творчих здібностей усіх нових поколінь вільних громадян [3, с. 65].

Поняття «громадянського суспільства» вживається для означення певної сукупності існуючих суспільних відносин, сфери життєдіяльності громади і окремих індивідів, які перебувають поза впливом держави, її директивного регулювання і регламентації. Функціонування громадянського суспільства втілюється у приватному житті громадянина, безперешкодному поширенні духовних, релігійних, морально-естетичних і національних цінностей, розвитку та функціонування вільних ринкових відносин, у добровільному, активному створенні та функціонуванні різноманітних об'єднань і громадських організацій, у вільному розмаїтті міжособистісних зв'язків (економічних, релігійних, культурних, сімейних тощо) [7, с. 57–58].

Підкреслимо, що формування гармонійно розвиненої, інтелектуально високоосвіченої, національно свідомої і соціально активної людини, яка має здорові інтелектуально-творчі і духовні якості, наділена глибоким почуттям громадянської відповідальності, вирізняється працьовитістю, кмітливістю, ініціативністю, високими родинними та патріотичними почуттями, виступає запорукою національної освіти в Україні.

У процесі розвитку громадянськості і формування громадянина відбувається становлення і триумф особистості, у якій гармонійним чином поєднуються високі моральні якості, громадянська зрілість, самоактивність, професійна компетентність, високий патріотизм, почуття обов'язку і відповідальності перед суспільством, Батьківщиною.

Ми поділяємо думку дослідника С. Чернишової, яка стверджує, що «важливим етапом досягнення особистістю триумфального статусу є об'єктивність зовнішнього оцінювання та самооцінювання результативності власних дій. Самооцінка особистості є результатом самооцінювання людиною себе, своїх якостей, рівня успішності власної діяльності з урахуванням результатів оцінювання своєї особи іншими людьми в системі цінностей, що склалася. Під впливом оцінки оточуючих в особи поступово складається власне ставлення до себе і самооцінка своєї особистості, а також окремих форм своєї активності: спілкування, поведінки, діяльності, переживань» [10, с. 86].

Зауважимо, що в процесі громадянського виховання вагоме місце посідає громадянська освіта, яка спрямована на формування знань про права та обов'язки людини, тісно взаємопов'язана з формуванням суспільно-політичної компетентності особистості в суспільстві і передбачає насамперед правову, політичну й економічну освіченість в умовах реструктуризації суспільства [2; 6].

Повномасштабне досягнення ідей і цілей громадянського виховання потребує дотримання науково обґрунтованого підходу до організації названого процесу з урахуванням його об'єктивності та взаємодії чинників, що його детермінують, а саме: конкретно-історичного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного та системного підходів. Найбільш вагомими принципами громадянського виховання особистості виступають: гуманізація і демократизація виховного процесу, системність, комплексність і міждисциплінарна інтегрованість, самоактивність і саморегуляція, культуровідповідність та інтеркультурність [11, с. 29].

На думку О. Козлової, створення умов для виховання високосвідомого громадянина з активною життєвою позицією є одним з головних завдань держави і суспільства на сучасному етапі. Стрімкий розвиток і

вплив інформаційно-телекомунікаційних технологій та інновацій, реформи вітчизняної системи освіти, намагання інтегрувати у європейський і світовий освітній простір вимагає якісних змін у системі громадянського виховання, особливо у вищих навчальних закладах [4, с. 370].

Слід зауважити, що, розглядаючи філософсько-педагогічні аспекти громадянськості, необхідно звернути увагу на поняття активної громадянської позиції, яка розуміється як свідома участь особистості в житті суспільства, що відображає свідомі реальні вчинки стосовно суспільства, які направлені на реалізацію суспільних цінностей у гармонійному співвідношенні особистісних і суспільних інтересів.

Зауважимо, що формування і розвиток активної громадянської позиції особистості є безперервним процесом свідомого, особистісного, соціально і психологічно детермінованого становлення і розвитку пізнавальної, мотиваційної, моральної та поведінкової сфер особистості під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів і власних зусиль.

На основі вищенаведеного, можна виокремити такі основні компоненти активної громадянської позиції особистості:

– *соціальна активність*, яку можна охарактеризувати, як свідоме, творче ставлення до праці, суспільно-політичної діяльності, в результаті яких відбувається повна самореалізація особистості. У такому випадку активність розглядається як гармонійне співвіднесення трудової та суспільної діяльності, причому соціальна активність передбачає знання закономірностей суспільного розвитку;

– *громадянська самосвідомість* особистості спирається на життєву позицію особистості: усвідомлення, оцінка людиною власних знань, переконань та інтересів, ідеалів і мотивів поведінки. Людина має зробити цілісну оцінку себе самої як діяча, члена суспільства, носія суспільно значущої позиції;

– *громадянські якості*, які формуються під впливом соціального середовища і власних зусиль особистості у спеціально створених умовах. Почуття відповідальності за власні дії та вчинки, почуття любові до Батьківщини, ініціативність, самостійність – ці важливі якості формуються в людині завдяки позитивним мотивам виховання [9, с. 90–91].

Громадянська активність як діяльнісний фактор людини стосовно суспільства визначається її громадянською поведінкою, життєвою позицією, чинить вплив на формування громадянської свідомості і розвитку громадянських якостей особистості – патріотизму, почуття любові до Батьківщини та відповідальності перед нею. Провідним вектором у формуванні та розвитку громадянської позиції є розвиток здатності суб'єкта до раціонального осягнення дійсності, розуміння сутності соціальних явищ, процесів, ситуацій, провідних тенденцій розвитку, формування громадянської свідомості, і як результат – самовизначення і самореалізація самої особистості [8, с. 93].

Активна громадянська позиція розглядається як сукупність сталих установок, оцінок, ставлення до державних інституцій, суспільства, професійної діяльності, до інших людей і до себе та виявляється в активній діяльності і вчинках в аспекті громадянських цінностей. Наявність суспільних потреб як рушійної сили розвитку особистості спонукає до творчої активності в тому випадку, якщо вона опосередкована соціальними відносинами. Життєва позиція реалізується в діяльності і вимагає від особистості активних дій. Активність є відображенням певних інтегральних рис особистості: переконань, умінь, знань, схильностей, здібностей, моральних і вольових якостей. Громадянськість особистості формується під впливом умов, в яких знаходиться людина, і реалізується в суспільній діяльності через посередництво соціальної активності, дієвості особистості і проявів її громадянських якостей.

На підставі вищесказаного правомірно стверджувати, що проблема інституалізації громадянськості як інтегрованої якості особистості виступає ключовою ланкою побудови демократичного суспільства в сучасній державі, є чинником її консолідації і процвітання. Громадянськість виступає світоглядно-психологічною характеристикою і духовно-моральною цінністю людини, які зумовлені самоідентифікацією останньої з певною державою і країною. Громадянськість зумовлює шанобливе ставлення до встановлених у державі правових норм, порядків, законів, інституцій влади тощо, почуття власної гідності, повага до прав і свобод людини і громадянина, чеснот громадянського суспільства, любові до своєї Батьківщини. До громадянських якостей сучасної людини належать громадянський обов'язок, громадянська совість, громадянська відповідальність, громадянська свідомість, громадянська активність, повага до держави та державних інституцій, почуття патріотизму та інтернаціоналізму, висока духовність і практична діяльність, єдність громадянської свідомості та поведінки.

Перспективу подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у комплексній характеристиці проблем формування громадянської самосвідомості особистості у процесі розбудови сучасного демократичного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Характер особистості: гармонія національних і загальнолюдських цінностей / В. Андрущенко, Ю. Руденко // Вища освіта України. – 2009. – № 2. – С. 5–12.
2. Андрущенко В.П. Конституційний процес у галузі освіти: стратегічні рішення / В.П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2013. – № 3 (50). – С. 5–8.
3. Киященко Н.И. Культура гражданского общества / Н.И. Киященко // Вопросы философии. – 2010. – № 10. – С. 62–66.

4. Козлова Е.Г. Гражданское воспитание студентов как педагогическая проблема / Е.Г. Козлова, Т.В. Гребеник // Педагогическое образование: вызовы XXI века. Материалы III Международной научно-практической конференции: 20–21 сентября 2012 года, Курск. В. 2-х ч. Ч. II. – Курск : Изд-во Курск. гос. ун-та, 2012. – С. 368–372.
5. Міщенко М. Самоідентифікація і громадянська позиція / М. Міщенко // Сучасність. – 2008. – № 12. – С. 25–31.
6. Плахута Л.П. Що означає бути громадянином своєї держави / Л.П. Плахута // Все для вчителя. – 2011. – № 22/24. – Серпень. – С. 31–32.
7. Приятельчук А. Фундаментальність філософської освіти в контексті сучасних соціальних викликів / А. Приятельчук // Вища школа. – 2013. – № 8 (110). – С. 56–69.
8. Савотина Н.А. Гражданские ценности в контексте проблем социализации студенческой молодежи / Н.А. Савотина // Педагогика. – 2011. – № 3. – С. 87–96.
9. Удод Л. Моральна політика як нова цінність української демократії / Л. Удод // Вища школа. – 2013. – № 6 (108). – С. 89–96.
10. Чернишова Є. Концептуальні підходи до реалізації ідеї триумфу особистості у контексті її саморозвитку / Є. Чернишова // Вища школа. – 2013. – № 8 (110). – С. 78–88.
11. Шабанов В.П. Упровадження форм і методів громадянської соціалізації студентів коледжу у позанавчальній діяльності / В.П. Шабанов // Соціальна педагогіка : теорія і практика. – 2011. – № 1. – С. 27–31.

УДК 37.034:27

Тхоржевська Т.Д.

доктор педагогічних наук, професор
кафедри психології і педагогіки

Київського національного лінгвістичного університету

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ

У статті представлено основні періоди, тенденції процесу розвитку теорії та практики виховання дітей на засадах православної моралі в Україні, визначені на основі порівняльного аналізу церковної та науково-педагогічної точок зору.

Ключові слова: виховання дітей на засадах православної моралі, періоди розвитку, тенденції розвитку, традиції, загальноєвропейські тенденції.

Тхоржевская Т. Д. Развитие теории и практики воспитания детей в Украине в контексте общеевропейских тенденций. В статье представлены основные периоды, тенденции процесса развития теории и практики воспитания детей на основе православной морали в Украине, определенные на основе сравнительного анализа церковной и научно-педагогической точек зрения.

Ключевые слова: воспитание детей на основе православной морали, периоды развития, тенденции развития, традиции, общеевропейские тенденции.

Tkhorzhevskia T. The development of theory and practice of children upbringing in Ukraine in the context of the All-European tendencies. The article represents the main periods, tendencies of the development of theory and practice of children upbringing on the basis of orthodox morality in Ukraine, which were defined on the basis of comparative analysis of church and scientific – pedagogical views

Key words: children orthodox upbringing, periods of development, tendencies of development, traditions, All-European tendencies.

Останнім часом в Україні все більше проявляється тенденція до об'єднання здобутків представників різних світоглядних позицій для вирішення нагальних проблем суспільного життя. Сьогодні є потреба в дослідженнях, які би проливали світло на історичні науково-дослідні традиції країни; у дослідженнях, які б інтегрували досягнення представників різних світоглядних концепцій для вироблення спільних підходів до розв'язання актуальних завдань. Ця стаття відображає деякі результати історико-педагогічного дослідження, методологічною основою якого був саме інтеграційний підхід (інтеграція двох світоглядів – релігійного і світського) до вивчення, аналізу освітньо-виховних процесів в історії педагогіки України.

Важливою проблемою історико-педагогічної науки є проблема періодизації розвитку. Від часів незалежності України вона набула особливої гостроти у зв'язку з кардинальними політичними змінами в суспільстві, які зажди спричиняють перегляд історичного минулого. Творення періодизації, де б з максимально можливою широтою й глибиною були враховані всі тенденції й напрями розвитку педагогічної думки, шкільництва, є надзвичайно складним завданням. Для виконання такого перспективного проекту поряд з іншим має бути застосований інтегрований підхід, який дозволив би відобразити комплексне усвідомлення педагогічної дійсності.

Визначення тенденцій розвитку теорії та практики виховання в історії педагогіки будь-якої країни дає можливість аргументовано встановити певні періоди розвитку педагогічної думки, шкільництва. Ураховуючи той факт, що Україна ніколи не розвивалась автономно від загальноєвропейських процесів, визначення відповідності основних тенденцій розвитку педагогічної думки і практики в Україні тенденціям розвитку європейської педагогічної думки є тим більш важливим.